

УДК 343.24

DOI 10.31732/2708-339X-2026-20-A14

АЛЬТЕРНАТИВНІ ВИДИ ПОКАРАНЬ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Долянська І.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>

Кравчук Є.О.,

студентка 1 курсу, спеціальність D8 «Право»
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113
e-mail: KravchukkYO@krok.edu.ua

ALTERNATIVE TYPES OF PUNISHMENT: EFFECTIVENESS AND PROSPECTS OF APPLICATION IN UKRAINE

Dolianovska I.M.,

Ph.D. in Law,
associate Professor of Department of the State Legal Disciplines
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1606-7096>

Kravchuk Y.O.,

1st year student, Specialty D8 "Law"
University of Economics and Law "KROK",
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: KravchukkYO@krok.edu.ua

Анотація. У статті здійснено комплексне науково-правове дослідження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні в умовах трансформації кримінальної політики держави, спрямованої на гуманізацію та впровадження європейських стандартів правосуддя. Розкрито поняття, ознаки та правову природу альтернативних санкцій, визначено їх місце у системі заходів кримінально-правового впливу та значення у досягненні цілей покарання, зокрема виправлення засуджених і запобігання рецидивній злочинності.

Проаналізовано ефективність основних видів альтернативних покарань, зокрема штрафу, громадських робіт, виправних робіт, обмеження волі та пробаційного нагляду як сучасного інституту ресоціалізації правопорушників без ізоляції від суспільства. Встановлено, що пробаційний нагляд демонструє вищу ефективність щодо зниження рівня рецидиву порівняно з позбавленням волі, що підтверджується статистичними даними.

Водночас виявлено низку проблем, серед яких соціальна нерівність при застосуванні штрафів, організаційні труднощі виконання громадських і виправних робіт, а також дискусійний характер обмеження волі як альтернативного виду покарання. Окрему увагу приділено аналізу судової практики, яка свідчить про збереження домінування покарання у виді позбавлення волі та інерційність правозастосовної діяльності.

Проаналізовано досвід призначення альтернативних покарань у Німеччині та Польщі, що дозволило виявити ефективні моделі застосування альтернативних санкцій, зокрема систему «денних ставок» та розвинену систему пробаційного нагляду. Обґрунтовано необхідність розширення застосування альтернативних покарань, удосконалення відповідних інституцій та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Ключові слова: альтернативні покарання, пробаційний нагляд, кримінальна політика, ресоціалізація, рецидив, судова практика.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 17.

Abstract. The article presents a comprehensive scientific and legal study of alternative types of criminal punishment in Ukraine under the conditions of transformation of the state's criminal policy aimed at humanization and implementation of European standards of justice. The concept, features, and legal nature of alternative sanctions are revealed, their place within the system of criminal law measures is determined, and their significance in achieving the purposes of punishment, particularly the rehabilitation of convicted persons and the prevention of recidivism, is highlighted.

The effectiveness of the main types of alternative punishments is analyzed, including fines, community service, correctional labor, restriction of liberty, and probation supervision as a modern institution for the resocialization of offenders without isolation from society. It has been established that probation supervision demonstrates higher effectiveness in reducing recidivism rates compared to imprisonment, which is confirmed by statistical data.

At the same time, a number of problems have been identified, including social inequality in the application of fines, organizational difficulties in the execution of community service and correctional labor, as well as the controversial nature of restriction of liberty as an alternative form of punishment. Particular attention is paid to the analysis of judicial practice, which demonstrates the continued dominance of imprisonment and the inertia of law enforcement practice.

The experience of imposing alternative punishments in Germany and Poland is analyzed, which made it possible to identify effective models for the application of alternative sanctions, including the "day-fine" system and a developed probation supervision system. The necessity of expanding the application of alternative punishments, improving the relevant institutions, and harmonizing national legislation with European standards is substantiated.

Keywords: alternative punishments, probation supervision, criminal policy, resocialization, recidivism, judicial practice.

Formulas: 0, fig.: 0, tab.: 0, ref.: 17.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження альтернативних видів покарань в Україні зумовлена сучасною трансформацією кримінальної політики держави, яка поступово переходить від карально-репресивної моделі реагування на злочини до гуманістичної та ресоціалізаційної парадигми. Така трансформація безпосередньо пов'язана з імплементацією європейських стандартів у сфері кримінального правосуддя, а також із необхідністю зменшення навантаження на пенітенціарну систему України та підвищення ефективності запобігання рецидивній злочинності.

Додаткову актуальність теми визначає сучасний стан функціонування кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану, запровадженого Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 та затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні"». Воєнні дії, економічна нестабільність та зростання соціальних ризиків об'єктивно впливають на ефективність реалізації кримінальних покарань, зокрема альтернативних, що

потребує переосмислення їх ролі у сучасній системі права.

Попри законодавче закріплення альтернативних покарань у Кримінальному кодексі України, їх практичне застосування залишається недостатньо ефективним. У судовій практиці продовжує домінувати позбавлення волі як основний засіб кримінально-правового впливу, що свідчить про збереження каральної парадигми мислення. Водночас альтернативні санкції часто сприймаються як «м'які» заходи впливу, що знижує рівень довіри до них як з боку правозастосовних органів, так і з боку суспільства.

За таких умов особливої значущості набуває необхідність комплексного наукового дослідження ефективності альтернативних видів покарань, їх реального впливу на рівень рецидивної злочинності та здатності забезпечувати досягнення цілей кримінального покарання без ізоляції особи від суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика альтернативних видів покарань у різні періоди, а

також окремі аспекти інституту пробації досліджувалися у працях вітчизняних науковців у сфері кримінального та кримінально-виконавчого права, зокрема М. І. Хавронюка, Ю. В. Нікітіна, І. О. Рощиної, О. М. Литвака, А. В. Чугаєвської. Порівняльно-правові аспекти альтернативних покарань аналізувалися у працях зарубіжних дослідників у контексті кримінальної політики Німеччини та Польщі.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Разом із тим існування рецидивної злочинності, недостатній виховний та ресоціалізуючий вплив на засуджених у місцях позбавлення волі зумовлюють необхідність подальших теоретичних розробок із даної проблематики.

Формулювання цілей статті.

Метою статті є теоретичний аналіз альтернативних видів кримінальних покарань в Україні, дослідження їх ефективності та визначення перспектив розвитку з урахуванням європейського досвіду.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: визначити місце альтернативних покарань у системі кримінального права України; проаналізувати їх ефективність у практиці національного судочинства; дослідити проблеми їх застосування у сучасних умовах; здійснити порівняльно-правовий аналіз досвіду європейських країн; сформулювати перспективні напрями вдосконалення відповідного інституту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток кримінального права України характеризується поступовим переходом від карально-репресивної моделі реагування на злочини до більш гуманістичної та соціально орієнтованої системи кримінальної відповідальності [1, с. 16; 2, с. 4–5]. Така трансформація зумовлена як міжнародними зобов'язаннями держави у сфері захисту прав людини, так і практичними потребами зменшення навантаження на пенітенціарну систему та підвищення ефективності ресоціалізації осіб, які вчинили кримінальні правопорушення [1, с. 16; 3; 4; 5; 6].

У цьому контексті особливого

значення набувають альтернативні види покарань, які не передбачають ізоляції особи від суспільства, але водночас забезпечують досягнення цілей кримінального покарання [7; 3]. До таких цілей належать кара, виправлення засудженого, попередження нових кримінальних правопорушень як з боку засудженого, так і з боку інших осіб [8].

Альтернативні покарання становлять систему кримінально-правових заходів, що застосовуються замість позбавлення волі та спрямовані на мінімізацію негативних соціальних наслідків кримінальної репресії [8]. До них належать штраф, громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі та інституційно пов'язаний із ними інститут пробаційного нагляду [7; 9; 10].

Штраф є найбільш поширеним видом альтернативного покарання, що полягає у грошовому стягненні, яке накладається судом у визначеному законом розмірі [7]. Його ефективність полягає у простоті застосування та економічній доцільності. Разом із тим експерти звертають увагу на проблему соціальної нерівності його впливу, оскільки для осіб із різним рівнем доходу штраф може мати різний фактичний каральний вплив, що ставить питання про справедливість такого виду покарання [8].

Громадські роботи є формою кримінального покарання, яка передбачає виконання засудженим безоплатних суспільно корисних робіт у вільний від основної роботи або навчання час [7]. Вони мають значний виховний потенціал, оскільки сприяють формуванню у засудженого почуття відповідальності перед суспільством. Однак на практиці їх застосування часто ускладнюється недостатньою організацією місць відбування покарання та формальним підходом до контролю за його виконанням [8].

Виправні роботи передбачають відрахування частини заробітку засудженого в дохід держави та застосовуються до осіб, які мають постійне місце роботи [9; 10]. Їх каральний ефект поєднується з елементами виховного впливу. Проте

ефективність цього виду покарання залежить від рівня контролю та стабільності трудових відносин засудженого [8].

Обмеження волі є проміжним видом покарання між позбавленням волі та альтернативними санкціями [7]. Воно передбачає перебування особи в установах відкритого типу без повної ізоляції від суспільства [9]. На практиці цей вид покарання часто наближається до позбавлення волі за ступенем обмеження прав, що знижує його альтернативний характер [8].

Особливе місце у системі альтернативних покарань займає інститут пробаційного нагляду, який є сучасним інструментом кримінальної юстиції, спрямованим на ресоціалізацію правопорушників без ізоляції від суспільства [10]. Пробаційний нагляд передбачає систему наглядових, соціально-виховних та реабілітаційних заходів, спрямованих на зниження ризику повторного вчинення злочинів. Досвід його застосування в Україні свідчить про ефективність у зменшенні рівня рецидивної злочинності [11, с. 17].

Водночас ефективність альтернативних покарань в Україні залишається недостатньо високою. Однією з ключових проблем є домінування позбавлення волі у судовій практиці, що зумовлено як традиційними підходами до кримінального покарання, так і недостатнім рівнем довіри до альтернативних санкцій. Крім того, спостерігається недостатнє матеріально-технічне забезпечення органів пробаційного нагляду, що обмежує можливість їх ефективної роботи [8].

Важливо також враховувати соціально-психологічний аспект проблеми. У суспільстві досі існує уявлення про те, що справедливе покарання обов'язково повинно бути пов'язане з ізоляцією особи від суспільства. Такий підхід не відповідає сучасним європейським стандартам кримінальної політики, де пріоритет надається саме альтернативним заходам впливу.

Міжнародний досвід, зокрема положення Мінімальних стандартних правил ООН щодо заходів, не пов'язаних

із позбавленням волі (Токійські правила 1990 року) [4], підтверджує ефективність альтернативних покарань як інструменту зменшення кримінальної рецидивності та сприяння соціальній інтеграції правопорушників. У більшості країн Європейського Союзу альтернативні санкції є основним видом реагування на нетяжкі злочини [12].

Таким чином, можна стверджувати, що альтернативні види покарань є важливим елементом сучасної кримінальної політики України [7; 10]. Їх подальший розвиток має ґрунтуватися на поєднанні законодавчого вдосконалення, інституційного зміцнення системи пробаційного нагляду та зміни підходів у судовій практиці [12].

Порівняльно-правовий аналіз (Україна – Німеччина – Польща) свідчить, що підходи до застосування альтернативних видів покарань у різних правових системах суттєво відрізняються за рівнем їх інституціоналізації, масштабом застосування та ступенем інтеграції у загальну кримінальну політику держави [12].

У Німеччині альтернативні покарання становлять основу сучасної кримінальної політики, яка орієнтована на принципи мінімальної кримінальної репресії та пріоритету ресоціалізації правопорушника [13]. Понад 80 % усіх вироків судів загальної юрисдикції передбачають застосування штрафу або умовного засудження без фактичного позбавлення волі [14]. Центральним елементом цієї системи є модель «денних ставок» (Tagessätze), яка забезпечує реальну індивідуалізацію покарання шляхом врахування фінансового стану засудженого [15]. Такий підхід дозволяє забезпечити рівність кримінально-правового впливу незалежно від рівня доходу особи, що підвищує справедливість та ефективність штрафу як виду покарання. Окрім того, у німецькій системі широко застосовуються інститути пробаційного нагляду та умовного засудження, які поєднуються з обов'язковими програмами соціальної адаптації, психологічного супроводу та контролю за поведінкою

засудженого [14].

У Польщі альтернативні покарання також займають значне місце у структурі кримінальної відповідальності, проте їх модель має більш адміністративно-контрольний характер [16]. Особливістю польської системи є активне застосування пробаційного нагляду, який здійснюється через інститут судових кураторів [17]. Вони забезпечують не лише контроль за поведінкою засудженого, а й виконують функції соціального супроводу, що включає допомогу у працевлаштуванні, інтеграції в суспільство та дотриманні встановлених судом обов'язків. Крім того, у Польщі широко застосовуються громадські роботи як основний вид санкції за нетяжкі злочини, що дозволяє уникнути надмірної криміналізації поведінки та зменшити навантаження на пенітенціарну систему [16]. Важливою рисою польської моделі є також активна участь місцевих органів влади у процесі виконання альтернативних покарань, що підвищує їх ефективність на практичному рівні.

В Україні система альтернативних покарань перебуває на етапі поступової трансформації та не досягла рівня системної домінантності, характерного для західноєвропейських країн. Хоча кримінальне законодавство передбачає широкий спектр альтернативних санкцій, у судовій практиці продовжує переважати призначення позбавлення волі, навіть у випадках, коли закон допускає застосування більш м'яких заходів впливу [7]. Це свідчить про збереження інерційної каральної моделі кримінального мислення та недостатній рівень довіри до альтернативних механізмів впливу.

Література:

1. Хавронюк М. І. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ: Ваіте, 2020. 432 с.
2. Нікітін Ю.В., Рощина І.О. Ефективність норм кримінального права у попередженні злочинів: Монографія. Київ, ВНЗ «Національна академія управління», 2014. 168 с.
3. Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 17.04.2026).
4. Стандартні мінімальні правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 45/110 від 14 грудня 1990 р. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/105347> (дата звернення: 17.04.2026).
5. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : міжнародний документ від 30 серпня 1955 р. № 995_212. URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 17.04.2026).
6. Рада Європи. Рекомендація CM/Rec(2017)3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам

Додатковою проблемою української системи є обмежена інституційна спроможність органів пробаційного нагляду, які виконують ключову роль у реалізації альтернативних покарань [10]. Попри позитивну динаміку розвитку цього інституту, його ресурсне забезпечення, кадровий потенціал та рівень міжвідомчої координації залишаються недостатніми для повноцінного функціонування відповідно до європейських стандартів [12].

Таким чином, порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок, що Німеччина демонструє модель системної пріоритетності альтернативних покарань, Польща – модель активного поєднання пробаційного нагляду та громадських робіт, тоді як Україна перебуває на етапі перехідної моделі, у якій альтернативні санкції формально закріплені, але ще не стали домінуючим інструментом кримінальної політики [7; 13; 17]. Це свідчить про необхідність подальшої гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами та посилення інституційної спроможності системи виконання покарань без ізоляції від суспільства [12].

Висновки. Альтернативні види покарань є одним із ключових інструментів трансформації кримінального права України у напрямі його гуманізації, підвищення ефективності кримінально-правового впливу та забезпечення реальної ресоціалізації осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Їх застосування відповідає сучасним європейським підходам до кримінальної юстиції, які передбачають пріоритет заходів, не пов'язаних із ізоляцією особи від суспільства, за умови досягнення цілей покарання

щодо Європейських правил застосування громадських санкцій і заходів. Страсбург, 22 березня 2017 р. URL: <https://rm.coe.int/1680700a5a> (дата звернення: 07.05.2026).

7.Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.04.2026).

8.Альтернативні види покарань – з користю для справи. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/alternativni-vidi-pokaran---z-koristyu-dlya-spravi-69771.html> (дата звернення: 17.04.2026).

9.Кримінально-виконавчий кодекс України № 1129-IV від 11.07.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 17.04.2026).

10.Про пробацію: Закон України № 160-VIII від 05.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 17.04.2026).

11.Литвак О. М. Пробаційний нагляд в Україні: сучасний стан та перспективи. Київ: Алерта, 2021. 280 с.

12.Чугаєвська А. В. Світовий та національний досвід розвитку альтернативних видів покарань. Міжнародне економічне співробітництво України (правові проблеми) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ; відп. ред. В. Ф. Опришко. – Київ : КНЕУ, 2004. – С. 429–432. URI: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/15768> (дата звернення: 17.04.2026).

13.Germany. *Strafgesetzbuch (Criminal Code), official consolidated version*. Federal Ministry of Justice and Federal Office of Justice. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення: 17.04.2026).

14.Federal Statistical Office of Germany (Destatis). *Strafgerichte: 632 100 Verurteilungen im Jahr 2024*. Press release No. 452/2025, 15 December 2025. URL: https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2025/12/PD25_452_24311.html (дата звернення: 17.04.2026).

15.Germany. *Strafgesetzbuch (Criminal Code), § 40 Geldstrafe (fine in daily rates)*. Federal Ministry of Justice and Federal Office of Justice. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_40.html (дата звернення: 17.04.2026).

16.Republic of Poland. *Internetowy System Aktów Prawnych (ISAP) – official legal acts database of the Polish Sejm*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/> (дата звернення: 17.04.2026).

17.Poland. *Kodeks karny (Criminal Code), Act of 6 June 1997 (consolidated text Dz.U. 2019 poz. 1950)*. Ministry of Justice of the Republic of Poland. URL: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ustawa-z-dnia-6-czerwca-1997-r---kodeks-karny-tj-dzu-z-2019-r-poz-1950> (дата звернення: 17.04.2026).

References:

- 1.Khavroniuk M. I. *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna*. Kyiv : Vaite, 2020. 432 s.
- 2.Nikitin Yu. V., Roshchyna I. O. *Efektivnist norm kryminalnoho prava u poperedzhenni zlochyniv : monohrafiia*. Kyiv : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia», 2014. 168 s.
- 3.Yevropeiski penitentsiarni pravyla. Rekomendatsiia № R (2006)2 Komitetu Ministriv derzhav-uchasnyts. Ofitsiyni vebсайт Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (data zvernennia: 17.04.2026).
- 4.Standartni minimalni pravyla Orhanizatsii Obiednanykh Natsii shchodo zakhodiv, ne poviazanykh iz tiuremnyum v'iaznenniam (Tokiiski pravyla) : Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON № 45/110 vid 14 hrudnia 1990 roku. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/105347> (data zvernennia: 17.04.2026).
- 5.Minimalni standartni pravyla povodzhennia z v'iazniamy : mizhnarodnyi dokument vid 30 serpnia 1955 roku № 995_212. Ofitsiyni vebсайт Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (data zvernennia: 17.04.2026).
- 6.Rada Yevropy. Rekomendatsiia CM/Rec(2017)3 Komitetu ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo Yevropeiskykh pravyl zastosuvannia hromadskykh sanktsii i zakhodiv. Strasburh, 22 bereznia 2017 roku. URL: <https://rm.coe.int/1680700a5a> (data zvernennia: 07.05.2026).
- 7.Kryminalnyi kodeks Ukrainy № 2341-III vid 05 kvitnia 2001 roku. Ofitsiyni vebсайт Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia: 17.04.2026).
- 8.Altiernatyvni vydy pokaran – z korystiu dlia spravy. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/alternativni-vidi-pokaran---z-koristyu-dlya-spravi-69771.html> (data zvernennia: 17.04.2026).
- 9.Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy № 1129-IV vid 11 lypnia 2003 roku. Ofitsiyni vebсайт Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (data zvernennia: 17.04.2026).
- 10.Pro probatsiiu : Zakon Ukrainy № 160-VIII vid 05 liutoho 2015 roku. Ofitsiyni vebсайт Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (data zvernennia: 17.04.2026).
- 11.Lytvak O. M. *Probatsiyni nahliad v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektivy*. Kyiv : Alerta, 2021. 280 s.
- 12.Chuhaievskia A. V. Svitovyi ta natsionalnyi dosvid rozvytku alternatyvnykh vydiv pokaran. *Mizhnarodne ekonomichne spivrobitytstvo Ukrainy (pravovi problemy) : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. / M-vo osvity i nauky Ukrainy*, Kyiv. nats. ekon. un-t ; vidp. red. V. F. Opryshko. Kyiv : KNEU, 2004. S. 429–432. URI: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/15768> (data zvernennia: 17.04.2026).
- 13.Germany. *Strafgesetzbuch (Criminal Code), official consolidated version*. Federal Ministry of Justice and Federal Office of Justice. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (data zvernennia: 17.04.2026).

14. Federal Statistical Office of Germany (Destatis). *Strafgerichte: 632 100 Verurteilungen im Jahr 2024*. Press release No. 452/2025, 15 December 2025. URL: https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2025/12/PD25_452_24311.html (data zvernennia: 17.04.2026).

15. Germany. *Strafgesetzbuch (Criminal Code), § 40 Geldstrafe (fine in daily rates)*. Federal Ministry of Justice and Federal Office of Justice. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_40.html (data zvernennia: 17.04.2026).

16. Republic of Poland. *Internetowy System Aktów Prawnych (ISAP) – official legal acts database of the Polish Sejm*. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/> (data zvernennia: 17.04.2026).

17. Poland. *Kodeks karny (Criminal Code), Act of 6 June 1997 (consolidated text Dz.U. 2019 poz. 1950)*. Ministry of Justice of the Republic of Poland. URL: <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/ustawa-z-dnia-6-czerwca-1997-r---kodeks-karny-tj-dzu-z-2019-r-poz-1950> (data zvernennia: 17.04.2026).

Стаття надійшла до друку 20 квітня 2026 року